

A Törökország számára előkészített sèvres-i békeszerződés a három szandzsákból álló moszuli vilajetet, amelynek földjében jelentős olajkincset sejtettek, Iraknak ítélte. Törökország azonban nem írta alá a békediktátumot, és fegyveres harcot kezdett az ország területét megszállva tartó, első sorban görög, olasz, kisebb részben francia és brit csapatok ellen. Erre a küzdelemre utalt Teleki, amikor a természetföldrajzi tényezők fontosságát emelte ki a fegyveres küzdelemben. Eszerint Magyarországnak nem volt „anatoliai sivataga”, amely mögé visszavonulhatott volna, hogy újjászervezze erőit a harcra. A küzdelem sikeres volt, az antant a Törökországgal kötendő béke felülvizsgálatára kényszerült.

Az 1923 júliusában megkötött lausanne-i béke nyitva hagyta a muzulmán lakosságú, de nem török többségű területek sorsát: első sorban a moszuli vilajetet, amelyről a törökök semmiképpen nem akartak lemondani. A brit és török fél abban állapodott meg, hogy ha a közvetlen tárgyalások a moszuli vilajet sorsáról kilenc hónapon belül nem vezetnek eredményre, akkor a felek a Népszövetség elé viszik az ügyet.

A törökök azzal érveltek a terület megtartása mellett, hogy a brit statisztikák hamisak, a vilajet lakosságának többségét kitevő kurdok, csakúgy, mint a jelentékeny kisebbséget képviselő kaldeusok, együtt akarnak élni a törökökkel, és a terület semmiféle történelmi kapcsolatban nem áll Bagdaddal. A britek ezzel szemben kitarítottak amellett, hogy a kurdoknak eszük ágában sincs együtt élni a törökökkel, s a terület jelentős számú arab lakosáról ugyanez elmondható.

Mivel a közvetlen tárgyalások nem vezettek eredményre, az ügy 1924 augusztusában a Népszövetség tanácsa elé került, amely októberben kihelyezett brüsszeli ülésén meghúzta az iraki-török demarkációs vonalat, amely nagyjából egybeesett a volt moszuli vilajet északi határával. Ez lett az ún. „brüsszeli vonal”, amely a végleges határ kijelöléséig elválasztotta a két országot. A vonalat különböző okokból mind a két fél elutasította. A végleges határvonal helyszíni vizsgálatát a Népszövetség Tanácsa egy háromtagú bizottságra bízta. Ennek a bizottságnak lett tagja Teleki Pál.

Teleki nevét Royall Tyler Budapesten ténykedő népszövetségi szakértő vetette fel, aki személyesen is jó viszonyban volt a gróffal. Teleki örömmel vállalta a feladatot. A bizottság tagja lett még Al-

Ablonczy Balázs

KÜLDETÉS MOSZULBAN

A volt Török Birodalom moszuli vilajetének sorsa már a háború alatt foglalkoztatta a nagyhatalmokat. A háború alatt kötött titkos szerződés értelmében Franciaország fennhatósága alá került volna a terület. 1917-ben azonban a szovjet kormány nyilvánosságra hozta az addig titokban tartott szerződést, és az arab világ felháborodása miatt e tervről le kellett tenni. A háború után úgy döntött a szövetségesek Legfelsőbb Tanácsa, hogy Irak népszövetségi brit mandátum lesz, azaz a távlatilag beígért függetlenségig Nagy-Britannia fog gondoskodni a frissen létrehozott királyság igazgatásáról.

bert Paulis belga katonatiszt, gyarmati vállalkozó, elnöke pedig Carl Einar Thure af Wirsén svéd diplomata, bukaresti követ. Tekintélyben és súlyban azonban egyikük sem vetekedhetett Telekivel – a földrajzi tapasztalatokról már nem is szólva.

A népszövetségi delegáció a kíséretében levő titkárokkal, tolmácsokkal és nemzetközi tisztviselőkkel 1924. december 25-én indult el Isztambulon, Ankarán és Damaszkuszon át Bagdadba. Telekin minden bizonnyal nagy örömet szerzett, hogy az út utolsó szakaszán, a sivatagban a résztvevők még autóversenyt is rögtönöztek. Itt Teleki azzal sokkolta Fejszál iraki királyt, hogy a hivatalos fogadászon cserkészegyenruhában jelent meg, Jaszín pasának, az iraki miniszterelnöknek pedig kijelentette, hogy a világnak ebben

a felében nem számít a nemzeti hovatartozás, egyedül a vallási identitás a fontos. Az iraki kormányfő nyelt egy nagyot, és a frissen létrejött országok vezetőinek jellegzetesen túlzó módján közölte, hogy ez egy török álláspont, mert Irakban először mindenki iraki hazafi, s csak azután síita vagy szunnita.

A britek gyanakvását is kiváltotta Teleki, mivel megérkeztekor egyáltalán nem zárta ki a népszavazás kiírását – ami vendéglátói szemében gyanúsán egyezett a török állásponttal –, de a tartomány megosztását sem tartotta kizártnak. A konfliktusoknak ezzel még korántsem volt vége: Teleki összeesetett a bizottság egyik francia titkárával. A britek szemében gyanúra adott okot az is, hogy Telekit Isztambulban és Ankarában többször is magas rangú helyi politiku-

sokkal, illetve közismerten angolgyűlölő személyiségekkel látták együtt. S mint ha ez nem lett volna elég, a delegáció másik titkára, az olasz Marcello Roddolo szabályos titkos hadjáratot viselt Teleki ellen, akit a turanizmustól kezdve a törökországi magyar gazdasági érdekekért való lobbizásig minden elképzelhetővel megvádolt brit tisztviselő előtt.

Teleki reputációját az sem növelte, hogy Moszulba érkezésekor – a delegáció útját biztosító brit tisztviselők és katonatisztek intése ellenére – a török fődelegátussal, Dzsevad pasával kiszökött egy értekezletről, és elindult felfedezni a várost. A szándék önmagában dicséretes is lehetett volna, ám a török katonatiszt szabályos uniformist viselt, s a két idegennek nemsokára jelentős tömeg eredt a nyomába. Teleki később azt állí-

totta, hogy a moszuli bazár vásárlói és kereskedői csak üdvözölni akarták őket. A helyi brit közigazgatási felügyelő szerint viszont határozottan verési szándékkal vették őket üldözőbe. Akárhogy is volt, a karhatalom nem teketóriázott: a tüntetőket brutálisan szétverte, ami ellen a magyar delegátus élénken tiltakozott, s tiltakozását a bizottság munkáját ismertető jelentésben is rögzítette – saját verziója kíséretében.

Mihelyst azonban beindult a helyszíni munka, a lakosok, helyi tisztviselők, kereskedők kikérdezése a moszuli világban, a botrányok csillapultak. A három delegátus több mint másfél hónap alatt 800 embert interjúvolt meg. Munkája nyomán Teleki bizonyos elismerést vívott ki magának a brit tisztviselők körében – főleg, amikor megtudták, hogy

a népszavazás gondolatát elvetette. Elismerték, hogy a bizottság másik két tagja teljesen a hatása alá került, hiszen a magyar gróf volt a legaktívabb és a legkövetkezetesebb hármójuk közül, és szíves, elfogulatlan munkát végzett a viszonyok feltérképezéséért.

Küldetésének vége felé Telekinek is a fülébe juthatott, hogy Bagdadban és Londonban megrendült a belé vetett bizalom. Ez nyilván riasztóan hatott számára, s ezért bizalmasan megkérte barátját, Rubido-Zichy Iván londoni magyar követet, hogy adja értésére a brit külügyminisztériumnak: hajlandó a brit szempontokat a legmesszebbmenően figyelembe venni. Rubido-Zichy, érezhető kinnal, eleget is tett a kérésnek. Vonakodása érthető volt: brit tárgyalópartnerei egyáltalán nem respektálták szempontjait, és némi kárörvendően közölték vele, hogy nem tudnak segítséget adni neki ebben az ügyben. Belső használatra még azt is hozzátették, értik ugyan Teleki gróf igyekezetét reputációjának helyreállítására, de a magyar politikus „nem gondolhatja komolyan, hogy válaszolunk kérdésére, hacsak nem olyan együgyű – ami elég valószínűtlennek tűnik”. Sőt, volt olyan, aki még ennél is tovább ment: „Teleki gróf egy kicsit ideges”, ami nem is csoda, mert „iraki módszerei elárulták a tapintat és a figyelmesség hiányát”. Azt azonban mindannyian elégedetten nyugtázták, hogy Teleki megváltoztatta kezdeti elképzeléseit a moszuli kérdés rendezésének módjáról.

A bizottság a terület Iraknál hagyása és a „brüsszeli vonal” véglegesítése mellett foglalt állást jelentésében, amit a Népszövetség Tanácsa elfogadott – a török fél már kevésbé. A brit (iraki)–török megegyezés végül kétoldalú tárgyalások nyomán született meg. Hiába volt azonban a bizottság javaslatainak (és Nagy-Britannia érdekeinek) megfelelő döntés, hiába a jelentés nemzetközi tudományos elismerése, Teleki mégsem volt elégedett. A munka körül kialakult politikai és nemzetközi vita, illetve Genfben a magyar kisebbségek ügyében tapasztalt érdektelenség arra indította, hogy Budapesten a nemzetgyűlés plénuma előtt vesse fel a Népszövetségből való kilépést. Moszul maradókat a térségről szóló könyv írásának gondolatával, s egyetemi előadásaiba furtonfurt beleszórtta iraki tapasztalatait, és a cserkész-tábortüzeknél is gyakran hallhatták történeteit. Végül az ő második kormányzása alatt lépett ki Magyarország a Népszövetségből. ♦